

DİYANET'İN "AŞI VE ORUÇ" KONULU GÖRÜŞ YAZISI AÇIKLANDI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU'NUN 12.04.2021 TARİHLİ AÇIKLAMASI

Oruç

İslâm'ın beş temel esasından biri olan oruç; fecr-i sâdıktan (tan yerinin beyazlığından) güneşin batmasına kadar yeme, içme ve cinsî münasebetten uzak durarak îfâ edilen bir ibâdettir. Buna binaen oruç; yemek, içmek, cinsel ilişki ve bunların kapsamına giren şeylerle bozulur.

Hanefi mezhebinden İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne ve bu doğrultuda Osmanlı'da Fetvâhane-i Âli'nin verdiği fetvaya ve Kurulumuzca daha önceki yıllarda alınan kararlara uygun olarak 2005 yılında Kurulumuz, besleyici ve keyif verici olarak kullanılmayan aşuların iğne şeklinde uygulanmasının orucu bozmayacağı hükmüne varmıştır. Aşağıda açıklandığı gibi, günümüzde uluslararası fetva meclislerinin görüşleri de bu yöndedir. İğne ve aşı bağlamında tedavi yöntemleriyle ilgili olarak vücûda verilen maddeler ve uygulanan tedavi yöntemlerinden orucu bozanlar şunlardır:

1. Vücûda kan vermek
2. Vücûda serum vermek
3. Vitamin içerikli iğne yaptırmak
4. Gıda ve keyif verici enjeksiyonlar
5. Su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan dışarıdan bir maddenin vücûda verilmesiyle uygulanan endoskopi, kolonoskopi, bölgesel ve genel anestezi yaptırmak
6. Periton diyalizine girmek
7. Damara serum verilerek yapılan hemodiyaliz

İğne ve aşı bağlamında tedavi yöntemleriyle ilgili olarak uygulanan tedavi yöntemlerinden orucu bozmayanlar ise şunlardır:

1. Salgın hastalıklar için yapılan aşular
2. Ağrıyı dindiren iğneler
3. Besleyici içeriğe sahip olmayan sırf tedavi maksatlı iğneler
4. Lokal anestezide kullanılan vücûdun belli bir yerini uyuşturmak için

vurulan iğneler

5. Hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırmak
6. Anjiyo ve biyopsi yaptırmak
7. Vücûda merhem sürmek
8. Vücûda ilaçlı bant yapıştırmak

Orucu Bozan ve Bozmayan Hususlarla İlgili Âyet-i Kerime ve Hadis-i Şerifler:

Kur'an-ı Kerim'de, "*Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı ... Fecrin (Tan yerinin) beyaz aydınlığı karanlığından sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için, sonra geceye kadar orucu tutun.*" buyurulmaktadır (Bakara 2/187). Bu âyet-i kerime, oruç tutacaklara imsak öncesinde mubah olan yeme, içme ve cinsel ilişkinin, imsak sonrasında yani oruçluyken mubah olmadığını bildirmektedir.

Orucun Allah katındaki değerini ifade eden hadis-i şerifte, orucun ne olduğuna da işaret edilmiştir: "*İnsanın oruç dışındaki bütün ameli on mislinden yedi yüz misline kadar mükâfatlandırılır. Ancak oruç konusunda Yüce Allah şöyle buyuruyor: 'Oruç benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim. Kulum benim için yemesini, içmesini ve cinsel arzularını terk etmiştir.'*" (Müslim, Sıyam, 30, 1151).

Orucu bozan şeyler kapsamında Peygamberimiz, mazeretsiz olarak ve kendi isteğiyle kusmayı da orucu bozan hususlar arasında saymış ve şöyle buyurmuştur: "*Oruçlu kimse kendisine hâkim olamayarak kusarsa ona kaza gerekmez. Her kim de kendi isteği ile kusarsa orucunu kaza etsin.*" (Ebû Dâvûd, Savm, 32; Tirmizî, Savm, 25).

Kan vermenin orucu bozup bozmaması ile ilgili farklı rivâyetler bulunmakla birlikte Resûlullah'ın (s.a.s.) oruçlu iken kan aldırıldığı rivâyet edilmiştir (Buhârî, Savm, 32; Ebû Dâvûd, Savm, 29). Konuyla ilgili rivâyetleri değerlendiren âlimlerin çoğu, kan vermenin orucu bozmayacağı sonucuna varmışlardır.

Hz. Peygamber döneminde, yeme-içme kapsamında orucu bozan hususlara dair nakiller yukarıdaki meselelerle sınırlıdır. Dolayısıyla, yukarıda verilen âyeti kerime ve hadisi şerifler dikkate alındığında, daha önce de belirtildiği gibi, orucu bozan şeylerin yeme-içme ve cinsel ilişki kapsamında olan hususlar olduğu anlaşılmaktadır.

Orucu bozan şeylerle ilgili rivayetlerin yanında hadisi şeriflerde orucu bozmayan hususlar da dile getirilmiştir: "Unutarak bir şey yiyip içmek, yıkanmak, ağza su almak, misvak kullanmak, sürme çekmek, eşini öpmek, ihtilam olmak, yağlanmak, koku sürünmek" gibi pek çok hususun orucu bozmayacağı hadislerde bildirilmiştir (bkz. Buhârî, Savm, 24, 26, 27; Müslim, Sıyam, 12; Tirmizî, Savm, 24, 29, 31, 76; İbn Mâce, Sıyam, 17).

Sahabe ve Tâbiîn Uygulama ve Fetvâları

Hangi davranışların orucu bozduğu veya bozmadığı konusunda sahabe-i kirâm, Peygamberimizden (s.a.s) öğrendiklerini uygulamış ve buna göre Müslümanları bilgilendirmişlerdir. Sahâbe açıklama ve fetvâlarında, orucu bozan şeyler konusunda yukarıda işaret edilen hususlar dışında yeni bir şey bulunmazken, orucu bozmayanlar hususunda daha detaylı açıklamalar mevcuttur. İbn Abbâs (r.a.), yutmaksızın küçük bir yiyeceği çiğnemenin orucu bozmayacağını bildirmiş, İbn Mes'ûd (r.a.) oruçlunun güne başlarken saçını yağlayıp taranmasını tavsiye etmiş ve Enes (r.a.) oruçluyken küvet benzeri bir yerde su içinde serinlediğini haber vermiştir. Tâbiînden Hasan el-Basrî (r.a.) harâreti gidermek için ağzı su ile çalkalamanın orucu bozmayacağını söylemiştir. Yine tâbiînden İbn Sîrîn (r.a.) oruçluyken yaş misvak kullanılabileceğini söylemiş, tadını hissetmenin orucu bozup bozmayacağını soran bir kişiye de "abdestte ağza su verirken de suyun tadını hissedersin (ama oruç bozulmaz)" cevabını vermiştir. (Bkz. Buhârî,

Savm, 25)

Mezhep İmamları ve Âlimlerin Görüşleri

Müçtehitler, naslarda ve sahabe uygulamalarında orucu bozduğu veya bozmadığı belirtilen hususlar dışındaki konuları, naslarda zikredilenlere kıyas ederek veya "sıyâm" kelimesindeki "imsak" anlamından hareketle hükme bağlamışlardır. Gerek doğal yollardan ve gerekse sonradan açılan bir yoldan herhangi bir maddeyi **mideye** ulaştırmanın orucu bozacağı konusunda İslam âlimleri arasında ittifak vardır. Ancak tabîî yollar dışında vücûda giren şeylerin orucu bozup bozmayacağı hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Görüş farklılıklarının önemli bir sebebi, açılan bir menfez yoluyla vücûda alınan maddelerin ağız ve burun gibi tabîî menfez olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir.

Bazı müçtehitler, giriş yolunu önemsemeksizin sadece vücuda hariçten bir şeyin girmesini esas alarak ister tabîî menfezlerden isterse tabîî olmayan menfezlerden vücuda giren her şeyin 'cevf'e (kasıktan boğaza kadar olan karın iç boşluğu ve buradaki organlar) ya da dimağa (kafatası içi boşluğuna) ulaşması durumunda orucu bozacağı görüşünü benimsemiştir. Diğer müçtehitler ise, vücuda sadece tabîî menfezlerden giren maddelerin orucu bozacağı, tabîî olmayan menfezlerden vücuda girenlerin ise orucu bozmayacağı görüşünü benimsemiştir. Hanefi mezhebinde İmam Ebû Hanîfe vücudun herhangi bir yerinde oluşan yara veya açılan bir menfez yoluyla vücuda girip "cevf'e ya da "dimağ"a ulaşan maddelerin orucu bozacağını söylerken, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed bu konuda bir ayrım yaparak tabîî olmayan menfezlerden vücuda alınan maddelerin orucu bozmayacağını ifade etmişlerdir. Mezkûr iki imama ait bu hükmün gerekçesini İmam Serahsî şöyle açıklamaktadır: *"Bu iki imam (imâmeyn), orucun bozulup bozulmamasında, ilacın yaratılıştaki bedende var olan bir kanaldan içeriye girip girmediğine itibar etmektedirler. Çünkü orucu bozan şey, imsak emrine aykırı olan davranıştır. Oruç esnasında emredilen imsak ise bedende var olan tabîî menfezden içeriye bir şey almamaktır. Oruçta ârizî bir kanaldan (yaradan) bedene bir şeyin alınması yasaklanmış değildir."* (es-Serahsî, *el-Mebsût*, III, 68; *el-Kâsânî, Bedâi'*, II, 93; *Kâdîhân, Fetâvâ*, s. 102; *el-Merğînânî, el-Hidâye*, I, 123; Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, I, 241; Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1985, s. 292-293).

Konuyla ilgili şu hususu vurgulamak gerekir: Hanefî imamlar arasındaki görüş ayrılığında vücudun kol, kalça ve bacak gibi yerlerindeki değil, kafatasını veya karın derisini yarıp içeriye ulaşan derin bir yaradan (câife veya âmmeden) ve bu yaraya konulan ilaçtan bahsedilmektedir. Bu durumda kol ve bacadaki bir yaraya konulan ilacın "cevf'e ulaşmadığı biliniyorsa, Ebû Hanîfe'ye göre de oruç bozulmaz. (Aynî, *el-Binâye*, IV, 65-66).

Ayrıca şu hususu da vurgulamak isteriz: Fakihler "doğal olmayan yollardan vücuda bir madde girmesi" ifadesini kullandıklarında, bundan deri altını anlamak doğru olmaz. Çünkü onların kullandıkları "cevf" kelimesi deri altını ifade etmemektedir. Zira Hanefîlere göre cevfe; yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kasıktan boğaza kadar olan karın iç boşluğu ve buradaki organları ifade etmektedir. Günümüzde "cevf" kelimesini boğaz, mide ve bağırsaklar yani sindirim kanalı şeklinde anlayanlar da vardır.

Fakihler kendi dönemlerinde kol ve bacak gibi uzuvlardan içeriye giren maddenin sindirim kanalına (cevf) ulaşacağını öngörmediklerinden bunu tartışmamışlardır. Çünkü bu organlardan giren bir şey doğrudan cevfe ulaşmaz. Kısacası Hanefi imamlar arasındaki görüş ayrılığı gövde ve baştaki yaralardan içeriye giren ve cevfe ulaşma ihtimali bulunan maddelerle ilgilidir.

Şâfi'î mezhebi fakihleri vücuda doğal yollardan alınmayan bir şeyin orucu bozması için "cevf" diye ifade edilen bölgeye aynıyla ulaşmış olmasına itibar etmekte; koku, sıcaklık veya soğukluk gibi etkisinin ulaşmasına itibar

etmemektedirler. Cevfi ise; dimağ, karın boşluğu, bağırsak ve mesane olarak tanımlamışlardır. Dolayısıyla ancak bu yerlere ulaşan maddelerin orucu bozabileceği ifade edilmiştir. Bir şeyin cevfe girmesi belirleyici sayıldığından Şâfiî âlimler; kafatasını delip dimağa ya da göbeği delip karnın içine ulaşan derin bir yaraya akıtılan ilacın orucu bozacağını kabul etmişlerdir. Bunun aksine bir kişinin bacağı veya baldırındaki bir yarayı tedavi etmesi halinde bu bölgelerinden aldığı ilacın -etin veya iliklerin içine ulaşsa bile- orucu bozmayacağını söylemişlerdir. Aynı şekilde kişinin bacağına bir demir batırılması durumunda da orucunun bozulmayacağını ifade etmişlerdir. Bazı Şâfi'î âlimleri, cevfe giden maddenin gıda maddesi olmaması halinde de orucun bozulmayacağı görüşündedirler. Bundan hareketle onlar, kulağa damlatılan ilacın, dimağa ulaşsa bile, gıda verme özelliği bulunmadığı için orucu bozmadığını kabul etmektedirler. (Şirbînî, *Muğnî*, II, 155; Heytemî, *Tuhfe*, III, 400-402)

Mâlikî mezhebi fakihleri orucun bozulmasında, vücudun üst kısmındaki menfezlerden (ağız, burun, göz ve kulaktan) giren maddelerin boğaza ulaşıp ulaşmadığını belirleyici kabul etmiş, alınan bir maddenin boğaza ulaşıyorsa orucu bozacağını, ulaşmıyorsa bozmayacağını söylemişlerdir. Vücudun alt kısmındaki menfezlerde ise mideye ulaşmayı belirleyici kabul etmişlerdir. Fitol kullanılması, bir kimsenin karnından açılan derin yaraya katı olsun sıvı olsun ilaç konulması gibi hususlar mideye ulaşmadığı için Mâlikîlere göre orucu bozamaz. Bu çerçevede makattan alınan bir ilaç (ihtikan) hususunda ihtilaf etmişlerse de mideye ulaşmadığında bu durumun orucu bozmayacağını ifade etmişlerdir. (İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müçtehid*, II, 52; Kâdî Abdülvehhab, *el-Me'ûne*, s. 466; İbn Cüzey, *el-Kavanînü'l-Fıkhiyye*, s. 80; Hattâb, *Mevâhibü'l-Celil*, II, 424; Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî*, I, 524; Ebu'l-Hasan el-Lahmî, *et-Tabsıra*, II, 743; Kâdî Abdülvehhab, *el-Me'ûne*, s. 466)

Hanbelî mezhebi fakihleri orucun bozulmasında, dışarıdan giren maddenin mideye veya mideye yolu olan dimağ ve boğaz gibi bölgelere ulaşmasını dikkate almışlardır. Hanbelîler, mideye veya mideye yolu olan bölgelere ulaşmayan maddenin orucu bozmayacağını benimsemişlerdir. (İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 121; *el-Kâfî*, I, 440).

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, mezhep imamaları döneminde günümüzde olduğu biçimde aşı ve iğne yaptırma uygulaması bulunmadığından bunların oruca etkisiyle ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamaktadır.

Osmanlı Fetvaları

Ömer Nasûhî Bilmen, iğnenin orucu bozup bozmaması ile ilgili meseleyi aktarırken, cevfe ve dimağa ulaşan şeylerin orucu bozacağı şeklinde İmamı Azam'ın görüşünü aktardıktan sonra, İmâmeyne göre iğnenin orucu bozmayacağını, fetvâhâne'nin de bu yönde fetva verdiğini belirtmiştir. Bilmen'e göre, tedavide aşı ve iğne gibi yöntemlerin yaygınlaşmasını müteakip Osmanlı Fetvahanesi meseleyi oruç bağlamında ele almış ve doğal bir menfezden içeriye girmeyen maddelerin orucu bozmayacağını kabul ederek; yaraya konulup vücûdun içine giren ilacın, deri üzerinden açılan bir menfezden içeriye girerek kaybolan demir ve kurşun parçasının orucu bozmayacağına ve iğnenin de bu hususta aynı hükme tabi olacağına dair fetva vermiştir. (Bilmen, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul 1985, s. 292-293)

Din İşleri Yüksek Kurulunun Konuyla İlgili Fetvaları

Din İşleri Yüksek Kurulu (eski adıyla Heyet-i Müşâveret), orucun iğne veya aşı ile bozulup bozulmaması meselesini ilk defa 1931 yılında 84 no'lu kararda "Ramazan günü oruçlu bir kişiye iğne vurulsa bu iğne onun orucunu bozar mı?" sorusuna, "*Bedâi ve Hidâye şurûhu ve emsali kütübü muteberei fikhiyyede mukarrer olduğu üzere sıyam, müftıratı selase i malûmenin biri ile fasit olduğu*

gibi dimağa, ve ya cevfi batna, buruna kulak ve emsali menafizi tabîyyeden ve ya cerhle açılan gayritabîî menfezlerden bir şeyin duhul ve vusulile de fasit olur. Lakin iş;bu istiftânâmede zikrolunduğu vechüzre tedavi ve ya kuvvet için mücerret derinin altına ve ya damara âleti mahsusa ile bir madde zerk olunmakta aynı o maddenin cevfi batna vusulü malûm olmadıkça dahilde eseri hissolunsa bile uruç fasit olmaz.” şeklinde cevap vermek suretiyle iğne ve aşının orucu bozmayacağını ifade etmiştir.

Heyet-i Müşâvere 08.05.1945 tarihinde 120 no’lu kararda meseleyi biraz daha açık bir şekilde ele alarak, “Vücûda iğne yapmak yemek ve içmek suretiyle veya vücûdun tabîî menfezinden mideye bir gıdanın ulaştırılması mahiyetinde olmadığından gerek tedavi, gerek kuvvet için iğne ile vücûda zerk edilen maddenin oruç bozmayacağı”na karar vermiştir.

19.10.1945 tarihli ve 145 no’lu kararda ise; “Tedavi ve bir mazeret için derinin altına veya damara veya adele arasına hususi alet ile bir madde zerk olunursa aynen o maddenin cevfi batn’a vusulü malum olmadıkça orucu fasit olmaz. Âlet ile madde zerki, tedavi veya mazeret için değil de, zevk veya itiyat dolayısıyla yapılır ise orucu bozar. Bu surette alet ile zerk olunan madde sûreten müftir olmadığı için yalnız kaza lazım gelir.” demek suretiyle tedavi maksadıyla yapılan iğnelerle zevk için yapılan iğneler arasında bir ayrım yapmış ilkinde orucun bozulmayacağını ikinci durumda (zevk ve keyif için yapılan) ise bozulacağını ifade etmiştir. Benzer fetvalar sonraki yıllarda da verilmiştir (02.11.1939, 29.07.1947, 12.08.1947, 14.10.1947, 05.06.1948, 20.09.1950, 19.07.1952, 25.04.1956 ve 29.12.1958). O tarihlerdeki bu ve benzeri fetvalar tifo, tifüs, kolera ve verem gibi aşuların orucu bozmayacağını da ifade etmektedir.

Heyet-i Müşavere’nin devamı olan Din İşleri Yüksek Kurulu ise 22.09.2005 tarihinde “Orucu Bozan ve Bozmayan Tedavi Yöntemleri” konulu 155 no’lu kararında “... Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kişiler, sağlıklarına kavuşup, tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına başka bir engelleri de bulunmuyorsa, muayene ve tedavilerini iftardan sonra yaptırmaları uygun olduğuna... gıda veya keyif verici olmayan enjeksiyon yaptırmanın (aşı ve insülin gibi) orucu bozmayacağına; gıda veya keyif verici enjeksiyon yaptırmanın orucu bozacağına” karar vermiştir.

Günümüzde Başlıca Fetva Meclislerinin Görüşleri

Mısır müftülüğü, 1337 yılı Şaban/1919 yılı Mayıs ayında verdiği fetvada, pazulardan, uyluklardan, kalçadan ve vücûdun diğer dış yüzeylelerinden deri altına şırınga ile iğne yapılması durumunda, tabîî menfezlerden cevfe (sindirim sistemine) bir şey ulaşmadığı, vücûda bir madde girse de ulaştığı yerin cevfi olmadığı gerekçesiyle, iğne yapmanın orucu bozmayacağına hükmetmiştir. (Muhammed Bahit, *el-Fetâva’l-İslâmiyye min Dâri’l-İftâi’l-Mısriyye*, I , 89-90) Mısır Müftülüğü ve Ezher Üniversitesi’nin Fetva Komisyonu tarafından verilen fetvalara göre iğne orucu bozmamaktadır.

İslam İşbirliği Teşkilatına bağlı Uluslararası Fıkıh Meclisi, tedavide başvurulmuş modern yöntemlerin oruçla ilişkisini, İslam dünyasının yetkin ilim adamları ve alan uzmanlarıyla birlikte 1997 yılında Cidde’deki toplantılarda ele almış ve müzakereler sonucunda “gıda takviyesi maksadıyla olmaksızın, damar, kas ve deri altına yapılan iğne ve şırıngaların orucu bozmayacağı”nı kararlaştırmıştır. (*Mecelletü Mecma’i’l-fıkhi’l-İslâmî*, Sayı: 10/2, s. 454). Bu karar İslam Dünyasındaki fetva mercileri tarafından hüsnü kabul görmüş ve fetvalar bu yönde verilmiştir.

Pakistan, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan, Tunus ve Kuveyt fetva meclisleri,

COVID-19 aşısı bağlamında meseleyi tekrar ele alıp aşının yeme ve içme anlamına gelmediğini öne çıkartarak oruçlu iken aşı yaptırılabilceğini ve bunun oruca zarar vermediğini beyan etmişlerdir.

Sonuç

Aşı ve iğnenin orucu bozup bozmayacağı hususu, naslarda yer almadığı gibi mezhep imamları döneminde de aşı ve iğne yaptırma uygulaması bulunmadığından aşının oruca etkisiyle ilgili doğrudan bir hükme klasik kaynaklarımızda rastlanmamaktadır. Ancak bir şeyin vücuda giriş yolu olarak tabîî menfez-tabîî olmayan menfez ayrımı, vücûda giren şeylerin karın boşluğuna (cevf) ve kafatası boşluğuna (dimağ) ulaşp ulaşmaması ve yeme-içme sayılıp sayılmaması gibi açıklamalarına dayanarak verdikleri hükümler bize ışık tutmaktadır.

Diğer yandan günümüzde tıp alanındaki gelişmeler, vücûdun serum veya iğne gibi yollarla da beslenebildiğini ortaya koymaktadır. Orucun mahiyeti açısından meseleye bakıldığında vücûdu besleyici olan ve yeme-içme anlamına gelen enjeksiyonların orucu bozacağını söylemek uygun olur. Bu bağlamda, iğnenin ve aşının orucu bozup bozmayacağını, kullanım amacına ve gıda ya da keyif verici olup olmasına göre değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar. Aşı da böyle olup orucu bozmaz. Ancak gıda veya keyif verici enjeksiyonlar orucu bozar. Hastaya serum veya kan verilmesi de, aynı hükme tabi olup orucu bozar.

Netice itibariyle, Hanefî mezhebinden İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünü, bu doğrultuda Osmanlı'da Fetvâhane'nin verdiği fetvayı, daha önceki kararlarını ve aşı-iğne yaptırmanın yeme-içme sayılıp sayılmaması hususunda uzman görüşlerini de dikkate alarak Kurulumuz, 2005 yılında besleyici veya keyif verici mahiyette olmayan aşılardan orucu bozmayacağı hükmüne varmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, günümüzde, uluslararası fetva meclislerinin görüşleri de bu yöndedir.

KAYNAK LİNK: <https://kurul.diyamet.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/758/asi-ve-oruc>